
Notes

La fi del comte d'Urgell: un text escrit en dues etapes,¹ per M. del Mar Batlle

Dins el panorama de la cultura catalana dels darrers cent anys, el text conegut amb el nom de *La fi del comte d'Urgell* és present com una de les obres que més controvèrsia ha suscitat. D'ençà la primera edició l'any 1889 a càrrec de Jaume Collell ha motivat l'interès de diversos historiadors i filòlegs. Tots els manuscrits² ens presenten l'obra com un text de contingut historiogràfic, anònim i autobiogràfic, escrit al segle XV. Per aquest motiu, *La fi* fou considerada una font historiogràfica per diversos autors com Ferran Soldevila. Però l'anàlisi científica de les dades històriques que ofereix i el peculiar estil narratiu amb què és escrita també han permès d'interpretar-la com una obra de ficció d'intenció política que hauria estat redactada a principi del segle XVII. Malgrat tot, cap de les hipòtesis que en donen compte no és plenament satisfactòria.

L'anàlisi de *La fi* no és fàcil. L'anonimat de l'autor ha centrat l'estudi en la valoració crítica del contingut per intentar esbrinar si es tractava d'una crònica verídica de la revolució i l'empresonament de Jaume d'Urgell el Dissortat escrita a finals del segle XV (segons les indicacions del text) o bé era una obra de ficció de caire pamfletari redactada a principi del segle XVII amb la intenció de fer-la passar per una crònica del segle XV. El nostre estudi, per contra, ha tingut un punt de partida fonamentalment filològic, per bé que

1. Aquest article és un resum d'un treball molt més extens que es publicarà aviat, guanyador d'un dels ajuts Ferran Soldevila per a treballs d'investigació sobre la història i la historiografia catalanes convocats el 1995 per la Direcció General de Recerca (Generalitat de Catalunya). Cal dir que la promotora d'aquesta investigació ha estat la Dra. Eulàlia Duran i Grau, la qual, decidida a clarificar l'entrellat d'opinions expressades a propòsit de *La fi*, li va dedicar dos cursos monogràfics de doctorat. Dono les gràcies a tots aquells estudiants que hi van col·laborar, la feina dels quals ha estat el punt de partida d'aquesta recerca.

2. Ms. P (ms. esp. 554 de la Biblioteca Nacional de París, datat el 1598), ms. B (ms. 704 de la Biblioteca de Catalunya de Barcelona, datat el 1624), ms. M (ms. 12-27-2 [E, 52] de la Biblioteca de la Reial Acadèmia de la Història, datat el 1631) i ms. A (ms. esp. 24 de la Biblioteca de l'Arsenal de París, s. XVIII). Vegeu-ne una breu descripció dins *La fi del comte d'Urgell*. A cura de Xavier de Salas Bosch (Barcelona, Barcino, 1931), ps. 16-18.

forçosament hem hagut de recórrer a la història i a la historiografia per a corroborar les hipòtesis que anaven sorgint. Hem comparat *La fi* amb altres obres historiogràfiques que li eren presumptament contemporànies en la recerca incansable de les fonts que el seu autor podia tenir a l'abast. I el resultat ha estat sorprenent. Segons la hipòtesi que ens inclinem a creure, *La fi* podria haver estat elaborada a les darreries del segle XVI aprofitant una crònica sobre Jaume d'Urgell el Dissortat escrita a finals del segle XV. La peculiaritat més gran de l'obra és precisament que l'autor de *La fi* hauria aprofitat la credibilitat de què gaudia l'escriptor de la crònica quatrecentista per a vehicular el seu missatge i en atribuir-li la redacció de tot el text la convertí en una obra apòcrifa del segle XV. La peça clau d'aquesta explicació ha estat la identificació d'una còpia de la crònica que presumiblement articula *La fi* als fs. 69v-71r del ms. 510 de la Biblioteca de Catalunya (Barcelona).

«*La fi del comte d'Urgell*: text literari o crònica històrica?»

La controvèrsia que des d'un principi ha envoltat la interpretació de *La fi* és fruit de la manca d'acord a l'hora de decidir des de quina disciplina cal estudiar-la. Mentre uns l'han considerada una font historiogràfica prou fidedigna per a usar-la en els treballs d'investigació moderns,³ uns altres li han negat tota credibilitat en afirmar que es tracta d'una obra literària.⁴ Aquesta divergència d'opinions inicialment fou una conseqüència del rerefons polític que acompanyà les dues primeres edicions de *La fi* a finals del segle XIX. L'edició de 1889, a càrrec del canonge Jaume Collell, obria la Biblioteca de la «Revista Catalana» i, com indica el títol que duia, l'autoria fou atribuïda a un anònim del segle XV: *La fi del comte d'Urgell. Crònica de autor anònim del segle XV*. La segona edició (titulada *La fi del comte d'Urgell. Segons crònica del segle XV*) arribà el 1897 i va inaugurar el butlletí de «La Veu de Catalunya». Ambdues edicions inauguraven col·leccions divulgatives d'obres catalanes. La càrrega política que les acompanyava, molt especialment la segona, responia a l'interès de promoure l'esperit regionalista en els diversos àmbits socials. Un esperit ple de patriotisme que s'identificava plenament amb la ideologia de l'autor d'una obra presumptament escrita al segle XV en què ja apareixia la nostàlgia per l'esplendor de la dinastia reial catalana en l'època medieval i el lament per haver caigut en mans de la política castellana. D'aquí el gran èxit d'ambdues edicions.

Des d'aquesta perspectiva, un text com *La fi* formaria part d'una determinada ideologia que palesa l'ambient de crispació política coetani o immediatament posterior a la guerra entre la Generalitat i Joan II; com la que, per exemple, també traspua el *Dietari* (1411-1484) de Jaume Safont. Una ideologia que veia en la resolució de Casp l'origen de la inestabilitat política de la Catalunya de finals del segle XV. Ara bé, els qui l'han consi-

3. J. MASSÓ I TORRENTS, *Historiografia de Catalunya en català durant l'època nacional*, «Revue Hispanique», núm. XV (1906) [Vaduz 1963, ps. 487-613]; *La fi del comte d'Urgell*, ed. a cura de Xavier de Salas Bosch (Barcelona, Barcino, 1931); Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*. 2ª ed. (Barcelona, Alpha, 1962) [1ª ed. 1934-1935]; Antoni ROVIRA i VIRGILI, *Història de Catalunya* (Bilbao, La Gran Enciclopedia Vasca, 1972) [Reproducció facsímil de la 1ª ed. de 1922-1934]; Martí de RIQUER, *Examen lingüístico del «Libre dels feyts d'armes de Catalunya» de Bernat Boades*, «Boletín de la RABLB», núm. XXI (1948), ps. 247-273; Jordi RUBIÓ i BALAGUER, *Història de la literatura catalana* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984), p. 467, versió catalana de la seva aportació a l'obra col·lectiva *Historia general de las literaturas hispánicas* (Barcelona, Vergara, 1968), vol. III, p. 885 [1 ed. 1953]; Jaume VICENS VIVES, *Els Trastàmars (s. XV)* (Barcelona, Teide, 1956), publicat també dins la col·lecció *Història de Catalunya: biografies catalanes*, vol. VII, suplement d'«El Observador de la Actualidad» (Barcelona 1991).

4. Andrés GIMÉNEZ SOLER, *Scriptura privada o La fi del Comte d'Urgell. Crònica del siglo XV. Estudio crítico*, «Revista Crítica de Historia y Literatura Españolas, Portuguesas e Hispano-americanas», núm. IV (1899); Albert ROSSICH, *La novel·la catalana entre el «Tirant» i «L'Orfeneta de Menargues»*, «Revista de Catalunya», núm. 29 (Barcelona 1989), ps. 150-162; Jaume RIERA i SANS, *Falsos dels segles XIII, XIV i XV*, dins *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993) [Alacant 1991], ps. 425-491.

derada una obra historiogràfica de finals del període medieval es troben amb l'inconvenient que el seu autor sembla avançar alguns esdeveniments futurs. Com els que Riera i Sans esmenta al llarg de seu treball (veg. nota 4) a propòsit del comte de Pallars i de Gilabert de Centelles. O la presència en el text de la profecia que Benet XIII vaticinà a Ferran I i segons la qual la seva descendència directa per via masculina s'havia d'extingir, com s'esdevingué amb Carles I, en la quarta generació.⁵ La pregunta que cal plantejar-se és si es tracta d'un recurs tòpic o l'autor parlava amb coneixement de causa (i llavors l'obra hauria estat redactada més tard del que declara l'autor-narrador). La circumstància que la resta d'obres historiogràfiques medievals contemporànies a *La fi* no en facin cap esment i que tot l'episodi de *La fi* relacionat amb la resolució del Cisma presenti altres divergències importants en relació amb la resta de la tradició⁶ induiria a suposar que l'obra és posterior al segle XV. Finalment, hem de recordar que sovint s'ha dit que l'«anticastellanisme» que envolta tot el text és més propi de principi del XVII que no pas de finals del XV.

És evident que no és gens fàcil de trobar arguments que superin aquests obstacles, d'aquí que alguns estudiosos hagin cercat en la literatura de ficció un recurs per a explicar-los. Si *La fi* s'interpreta com una obra literària escrita dos segles més tard del que declara l'autor-narrador, no tan sols s'esvaeixen totes les incongruències cronològiques que acabem d'esmentar sinó que es justifiquen les llegendes que conté la narració i la visió imparcial amb què els fets històrics són presentats. Però llavors cal preguntar-se quin interès podia tenir un escriptor del segle XVII a escriure una narració de caire polític fent-la passar per una crònica verídica original del segle XV. En el marc d'aquesta hipòtesi, J. Riera i Sans atribueix la paternitat de la novel·la a Jaume Ramon Vila.⁷ Però si aquest historiador redactà *La fi* vers el 1622, com s'explica l'existència de la còpia del ms. P datat el 1598? A més, Riera i Sans no aporta cap argument sòlid que demostrï l'autoria de Jaume Ramon Vila. A banda d'això, sembla no tenir en compte dos aspectes importants. El primer, la singularitat que implica atribuir a un historiador una obra literària, única en la seva trajectòria productiva. El segon, la pèrdua de sentit del seu pròleg (on la considera una obra d'història) i de les notes que afegí al llarg del text, on Jaume Ramon Vila es distancia clarament de l'autor. Per exemple:

«És imposible que lo author de aquest llibra en son original fasa memòria de Boxadors ni Icart perquè lasoras no n'í havia, sinó que los de estas dos famílias, per a honrrar-se, ho degueren affigir en algun paper que-ls vingué en mans, com ho ha fet ara en lo any 1623 don Christófol Icart.»⁸

Al nostre parer, *La fi* és un text que, malgrat haver estat confegit amb recursos propis de la literatura de ficció, fou concebut amb la voluntat de recordar un fet històric i de deixar-ne constància escrita. Per tant, s'ha d'estudiar des de la historiografia i recórrer als treballs d'història moderns per discernir la part verídica de la llegendària. Cal remarcar, a més, que a principi del XVII el nostre text era prou conegut entre els bibliòfils i els histo-

5. Carles I (1500 - 1558) era fill de Felip d'Àustria i de Joana la Boja (besnéta directa de Ferran I).

6. El nostre text és l'única obra que amplia la resposta de Benet XIII a Ferran, que insereix l'esmentada profecia i que incorpora una resposta del rei a Benet XIII. També cal remarcar que situa per carta aquesta comunicació entre el papa i el rei.

7. (1570 - 1638). Historiador barceloní que va destacar per la seva vocació per l'heràldica. A més de *La fi*, va encarregar copiar altres textos de caràcter historiogràfic com les cròniques sobre Enric IV de Castella escrites pels cronistes Diego Enríquez del Castillo i Alfonso de Palencia (Ripoll, Biblioteca Lambert Mata, ms. 62 i 57), la *Crònica* de Bernat Desclot (BC, ms. 1621) i el *Llibre dels fets* de Jaume I (BUB, ms. 69). Sobre Jaume Ramon Vila, veg. Josep M. ROCA, *En Jaume Ramon Vila. Heraldista català de començaments del segle XVIIè. Discursos llegits en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* (Barcelona, Impremta de la Casa Provincial de Caritat, 1918). I també *Més dades biogràfiques d'en Jaume Ramon Vila*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras», núm. 12-13 (juliol-desembre de 1927), ps. 163-178.

8. Ms. B, f. 84v.

riadors. Rafael Cervera (propietari d'un dels dos manuscrits que Jaume Ramon Vila va fer servir per a la còpia de 1624) usà *La fi* entre altres fonts per elaborar els seus *Discursos històrics de la fundación y nombre de la insigne ciudad de Barcelona*. Joan Lluís Montcada (1585 - 1653)⁹ es valgué de *La fi* (juntament amb textos de Valla i Zurita) per confeccionar els seus *Annales Cathaloniae*.¹⁰ Dídac Montfar i Sors (1600 - 1652), propietari del ms. M (còpia de *La fi* feta a partir d'un model de Jaume Ramon Vila), la usà com a font en la seva *Historia de los condes de Urgel*, acabada el 1650.

Un text escrit en dues etapes

Segons la hipòtesi que ens inclinem a creure, el text conegut amb el nom de *La fi del comte d'Urgell* podria provenir d'una crònica anònima sobre Jaume d'Urgell el Dissortat escrita a finals del segle XV. En conservem una còpia als fs. 69v-71r del ms. 510 de la BC (datat a finals del segle XVI). La descoberta d'aquest text té una importància cabdal perquè permet analitzar les presumptes ampliacions que conté *La fi* en relació amb la crònica primitiva. Pensem que Frederic Despalau (propietari del ms. 510)¹¹ no féu un resum de *La fi*, sinó un trasllat de la mateixa crònica que va servir per a articular el text que estudiem. La comparació de *La fi* amb la crònica copiada per Despalau posa de manifest la gran similitud formal que mantenen els dos textos, especialment en el relat de la revolta del comte d'Urgell i la seva rendició (és a dir, en la crònica històrica pròpiament dita). El grau de convergència és tan gran que pràcticament tota la crònica de Despalau és col·locable amb *La fi*. Per contra, el text que estudiem presenta diverses ampliacions temàtiques en relació amb la crònica dels ms. 510 que difícilment haurien pogut haver estat escrites un segle abans. Com l'explicació de la llegenda del famós incident del vectigal protagonitzat per Ferran I amb desenvolupament propi de la segona meitat del segle XVI.^{11bis}

Cal remarcar que des del punt de vista temàtic l'única innovació que presenta *La fi* en relació amb la crònica del ms. 510 és la dura crítica contra el sistema de govern propi de Castella en defensa de les llibertats municipals catalanes. Fet que induïx a pensar que aquest degué ser el mòbil de l'autor de *La fi*. Sembla que el nostre text podria haver estat elaborat vers el 1581-1583¹² i abans de 1598 (data de la còpia més antiga del text, ms. P), quan s'incrementà la tensió entre els lloctinents i les institucions polítiques catalanes.

L'autor de *La fi* va confeigir una obra estructurada en tres parts a partir d'una crònica que li havia arribat en estat fragmentari (falten el principi, el final i altres parts). La primera part de l'obra és una còpia, a voltes literal, a voltes amb afegitons, de la crònica quatrecentista que explicava per ordre cronològic els fets històrics posteriors a la resolució de Casp. Va afegir aquells episodis d'aquest capítol de la història catalana que la crònica no contenia, com el relat en forma de llegenda dels incidents més destacats del regnat de Ferran I. En la segona part va construir un al·legat en defensa de la candidatura única i

9. Fill natural de Lluís de Montcada i de Gralla i nét del primer marquès d'Aitona Francesc de Montcada i de Cardona. Es doctorà a Barcelona en drets. El 1645 obtingué una canongia a la catedral de Vic. Actuà sovint com a jurista i ambaixador del capítol prop del governador de Catalunya Pèire de Marca (1648). A més dels *Annales Cathaloniae* (ms. 495 Biblioteca de Catalunya), també és autor d'una notable *Episcopologia de Vich* que arriba fins el 1570.

10. Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 495.

11. Cavaller domiciliat a Barcelona i drassaner major del General el 1585. És present entre els representants del braç militar de la Diputació des de 1568. El ms. 510 també conté el dietari que Despalau va escriure entre 1572 i 1600. Vid. Antoni SIMON I TARRÉS, *Cavallers i ciutadans a la Catalunya del Cinc-cents* (Barcelona, Curial, 1991), ps. 89-177.

11 bis. Veg. Ramon GRAU I FERNÁNDEZ, *Joan Fivaller i les imposicions municipals de Barcelona. Repàs a un mite històric*, «Quaderns d'Història», núm. 2/3 (1996), ps. 53-99.

12. Data de redacció de la *Història de Joan Fivaller* de Pere Joan Comes, un dels primers textos que presenta la llegenda de l'incident del vectigal protagonitzat per Ferran I des d'una òptica favorable als consellers. L'explicació que en fa *La fi* se situa en aquesta línia i per tant aquesta part de l'obra és de la segona meitat del segle XVI.

absoluta de Jaume d'Urgell a la Corona basant-se en la llei promulgada, segons l'autor, per Jaume I.¹³ I va reforçar la legitimitat d'aquesta llei explicant el fonament «científic» que justificava la creença que la dona no feia llinatge. Consolidà l'explicació amb l'element d'una sèrie d'exemples extrets de la Bíblia. No serà fins a la darrera part de *La fi* que el seu autor farà la dura crítica al sistema de govern castellà per defensar les llibertats municipals catalanes. En el plany que configura la tercera part de l'obra acusa el patriciat barceloní (el Consell de Cent) de ser el responsable directe de l'elecció de Ferran I i presenta les nefastes conseqüències d'aquesta decisió (la guerra civil de 1462-1472 i la decadència dels llinatges dels grans magnats catalans). A partir de la segona i la tercera part, *La fi* va perdent l'aspecte de crònica, perquè ja no és l'explicació d'un determinat fet històric respectant l'ordre cronològic, sinó que recull les reflexions del narrador a propòsit d'aquest fet. I encara que, en major o menor grau, són ampliacions d'algunes idees de la crònica medieval, aquestes parts són fruit de l'autor de *La fi*. I serà en aquestes ampliacions on ell es faci passar per l'anònim cronista que visqué els deu anys de guerra entre la Generalitat i Joan II (1462 - 1472). I, a partir d'aquí, el narrador ja no és el cronista medieval, sinó l'anònim autor de *La fi del comte d'Urgell*.

En definitiva, totes les manipulacions que durant el darrer quart del segle XVI foren fetes a la crònica de finals del XV tenien el propòsit d'aconseguir que l'obra fos interpretada, tal i com ho faria uns quants anys més tard l'historiador Jaume Ramon Vila en el seu pròleg del ms. B:

«Ab lo discurs de aquest llibre, y modo que lo author té en la narració, d'ell se conex clarament ésser història sèta y verdadera la que en aquest se conté y que lo author degué ésser contemporà del comte de Urgell o, per lo menos, molt sercà de son temps (com en alguns llochs de aquest llibre ho tinc notat en los màrgens); y per esta causa escrigué los casos e successos del comta conforma los veye, o tenia relació de qui la tenia de vista, y ab seguretat. Conegerà lo lector ésser assò de veritat, axí per la puntualitat y puritat ab que va ordenada esta història, com també per lo que jo-l puc assegurar que-s conforme tot lo conegut en aquest libre ab las scripturas y memòrias que d'estos successos he vists en los archius reals y de la Casa de la Ciutat de Barcelona y, de altra part, ho he oyt a dir a personas molt velles y dignes de fe que, per tradició sèta que de moltes cosas contengudes en aquest llibre tenian, m'o comptaren en diversos temps y occasions. I, axí, lo lector estim-lo en lo qu-és rahó y tingue'l per molt sèta y verdadera història.»¹⁴

Comptat i debatut, *La fi del comte d'Urgell* és una obra que conté tots els ingredients per suscitar controvèrsies. Precisament, a mesura que els estudiosos de *La fi* han anat intuïnt certes anomalies en la construcció del text, anomalies que havien d'interpretar-se no com a errors involuntaris, sinó com a «trampes» pensades amb mala fe, *La fi* ha convidat, més que a la correcció i al diàleg, a la sospita i al rebuig del seu contingut. L'autor de *La fi*, com el cronista anònim, es va valer de les històries i les llegendes populars per recordar un dels capítols més polèmics de la història de Catalunya que les històries oficials solien tractar molt de passada. El resultat fou un text farcit de tots els tòpics no tan sols relacionats amb el Compromís de Casp, sinó també dels tòpics històrico-polítics que s'originaren amb la confrontació dels sistemes de govern tradicionals de Catalunya i de Castella. Per això, no ha de sobtar que durant el període precedent als esdeveniments del Corpus de Sang (1640), tant la crònica quatrecentista com *La fi* fossin textos relativament coneguts entre el petit cercle d'intel·lectuals afeccionats a la història com eren Frederic Despalau (c. 1541 - c. 1601), Pere Joan Comes (1562 - 1621), Jeroni Pujades (1568 - 1635), Joan Lluís Montcada (c. 1585 - 1653), Jaume Ramon Vila (1570 - 1638),

13. En realitat aquesta llei no fou instaurada per Jaume I sinó per Pere el Cerimoniós. (Vid. Ferran SOLDEVILA, *ibidem.*, p. 516, el qual ho treu de J. ZURITA, *Anales*, llibre X, p. LIX.)

14. Ms. B, fs. 6v-7r.

Rafel Cervera († 1633/1638), etc. Tots ells interessats pel passat de Catalunya i per la recerca de materials amb què elaborar les obres historiogràfiques que deixaren escrites.

Per acabar us presentem uns fragments de *La fi*, comparats amb el seus homòlegs de la crònica quatrecentista copiada per Frederic Despalau, molt representatiu del sentiment hostil envers el poble castellà que l'autor de *La fi* va traspasar a la crònica medieval i del tipus de manipulacions que li féu:

(ms. 510, f. 70v-71r)

La causa per què lo duc no véu més lo rey fou gran remordiment de la sua consciència per quant li fou dit per molts qui veren lo manex que-s feye en la persona del comte d'Urgell, lo qual com un ancell él havia més e liurat en mà del rey. Y los castellans que se'l ne manaren, en mà dels quals lo rey lo avie liurat, per lo camí, com si lo Comte fos un altre mayor ladre o alcavot o qualque ome ínfimo, sclerat, reputat e de mala vida, lo batien, lo galteyaven e li donaven algunes bescollades. No rebuyant ab lus vilis y sanguinolents mans perculdir aquella egrègia cara tant delicada, dient quant li avien pegada la bescollada:

—*Ha, fijo de puta, qué colló traeyes por ésser rey!*

E quant eren per les posades, seen lo Comte en algun banc, ben ligat e guarrotat que estave, ells, per inproperar e avilantar-lo, cridaven e feyen venir los hostes; e quant l'oste ere aquí, algú d'ells signave ab lo dit devès lo Comte y deyen a l'oste:

—*Hóspede, ¿conoseys vós este grande señor?*

L'oste deye que no. Deyen-li:

—*Mirat que rostro traye por ser rey de Aragón. Éste es un nescio modorrico catalaneyo qui quissiere ésser rey de Aragón. Catat qué ombre por adebater d'un tal reynado con l'infante de Castilla don Fernando O, vellaco, modorrico! ¿No haveys vergüensa sólo en aver*

(*La fi*, p. 42-45)

La causa per què lo duch se apartà de allí enfora de la fas del rey fou [lo] gran remordiment de la sua consciència per quant li fou dit per molts qui veheren lo maneix que era fet de la persona del Comte d'Urgell, lo qual com un anyell ell avia més e liurat en mà e poder del rey. Ço és, que los castellans qui-l se'n menaven, en mà dels quals lo rey lo avia liurat, per lo camí, com si lo Comte fos una altre major ladre o alcavot o qualque home ínfimo sclerat, reprovat e de mala vida, lo batien, lo galtejaven e li donaven molt sovint de grans bescollades. No rebutjant ab llus vilis e sanguinolentas mans perculdir aquella egrègia cara tant delicada, dients quant li avían pegada la bescollada:

—*¡Ho, fijo de puta, qué colló trahies por ésser rey!*

E quant éran per las posades, sehent lo Comte en qualque banch, ben ligat e garrotat que estave, ells, per inproperar e avilantar-lo, cridaven e feyen venir los hostes; e quan l'oste era aquí, algú d'ells signave ab lo dit de la mà devers lo Comte, e deyen a l'oste:

—*Hóspede, conoceys vós este grande se-nyor?*

E l'oste diguera que no, deyen-li:

—*Mirat que rostro traya por ésser rey d'Aragón. Este es un nescio modorrico cathalanico qui quisiera ésser rey d'Aragón. Catat que hombre por adebater d'un tal reynado con l'infante de Castilla don Ferrando. ¡O vellaco modorrico, ¿no haveys*

presunción que semblante modorríco como tú eres fosse rey? Antes que de nós partes, nosotros te daremos lo regnado que mereses e te pornemos en un palacio enpaliado en que llorarás todos los días de tu vida, e en lugar de cavallos e de palafrenos faremos poner tus gambas en cepo e en grillonnes

Pensant e sabent lo duc totes estes coses e que ab aquesta tan gran e fera tribulació lo se'n portaven, cuydave esclatar de dol y de ira quant veyá que ab miyà seu un tal e tan gran senyor ere caygut en tant infortuni e tribulació e en tanta deyecció.

—[71r] Arribats los castelans ab lo Compte en Castella e més aquel per lo manament del rey dins una inspugnable forsa, lo capità qui l'aportave lo comanà al carlà del castell ab acte, dient y manant de part del rey lo posàs al sòl de una gran torre que y havie en la fortaleza, [e] dins aquella lo fes estar dins un sep y grilons. E abans lo y posàs, lo capità li digué tals paraulles:

—Compte, yatsia que lo senyor rey vos pogués y agués sentenciat a mort per la gran rebel·lió li avieü feta, enperò mogut de clemència, e le y havèn de tenir a molta mercè, no ha volgut ne vol que muyrau, mes vol y à-ma manat que siau més al sòl d'esta torre y alí estigau tots los dies de vostra vida ab grilons, perquè sempre que us vulle puga aver raó de vostra persona y ablaneu alí vostre cor, lo qual aveu tingut tan dur contra d'ell e la sua real corona.

—E dites estes coses, lo compte fou més per lo carlà dins aquella dolorosa torre, engrilonat e cepat.

vergüença solo en aver presumpción que semblante modorríco como tú eres, fosse rey? Antes que de nós partas, nosotros te daremos lo regnado que merescas e te ponemos en un palacio empaliado en que llorarás todos los días de tu vida; e en lugar de cavallos e de palafrenos faremos poner tus zambas en cepo e en grillonnes.

—Pensant e sabent lo duch aquestes coses e que ab aquesta tan gran e tan fera tribulació lo se'n portaven, cuydava esclatar de dol e de ira quant veyá que ab mitjà seu un tal e tant gran senyor era caygut en tant infortuni e tribulació e en tanta destrucció.

Arribats per sos dies los castellans qui se'n aportaven lo Compte en Castella, e més aquell, per lo manament del rey dins una inexpugnable força, lo capità qui principalment avia càrrech de la sua persona, ab mitjà de actes públichs, liurà la persona del compte al catlà de la força, dient e manant de part del rey al catlà que: l metés e lansàs al sòl de horrible, pudent, fosca, e tenebrosa torra que y avia, e que dins aquella contínuament lo fahés estar dins un cep e ab grilons en les cames. E abans que lo y lançàs, lo capità, per agraviar més lo compte, li dix tals ho quasi semblants paraules:

—Compte, jatsia lo senyor rey de justítia vos pogués haver fet sentenciar e mort de la gran rebel·lió que li aveü feta, emperò ell, mogut de clemència, que per vós li deu ésser reputada a molta mercè e gràtia, no ha volgut ne vol que vós muyrau, mas a volgut e vol, e a mi ha manat, que vós siau més al sòl de aquesta torra, e que allí stigau tots los dias de vostra vida pres al cep y [ab] grillonnes en les cames, a ffi que ell tota hora, quant volrà, puxe aver rahó de la persona vostra; e que vós allí ablaneu lo vostre cor, lo qual aveu agut tant dur contra ell e sa senyoria e la sua real corona.

—E dit açò, de continent, ab moltes altres paraules e nefandos impropers, lo comte fou més per lo carlà e altres dins aquella dolorosa torra e en aquella ençepat e engrillonat e clos e tancat.

Ab lo rey entraren en Barcelona alguns cavallés e hòmens de onor e de baixa condició, castellans qui eren vinguts ab ell; los quals no rebuyaven entrar-se'n per los obradós dels menestrals e per les botigues dels mercadés, [e] fingint volien comprar aseyaven de robar quant podien e aseyaven de portar-se'n la roba, cosa no usada en aquella ciutat. E per causa d'estos intolerables actes se seguien en la ciutat moltes bregues y se'n mataven alguns. E quant lo rey o sabé o sentí molt, que axí li tractassen los seus castellans, E paria-li ere molt gran audàcia e rebel·lió tractar-los de aquexa manera, e no considerava les insolències que ells feyen ab los de la ciutat.

Ab lo rey entraren en Barcelona alguns cavallés e hòmens d'onor e de baixa condició, castellans, **grans lladres**, qui, **volents viure en aquella ciutat a la castellana**, no rebuyaven entrar per los obradós dels menestrals o per les botigues dels mercadés e fingint-se que volien comprar aseyaven de robar quant podien; e altres, **qui ab molt ultratge, quant avien mercadeyada qualque cosa, no volents encara, prometien lo preu que lo venedor ne volie**, s'esforçaven de portar-se'n la roba sens pagar; **qui era cosa en aquella ciutat no solament no usitada, mas impracticable**. E per causa de aquestos intolerables actes se seguien per la ciutat **inconvenients, bregues e rancors e moltes coltellades que los pobles de la ciutat pegaven a aquells lladres, no volents ne permetent-se robar, deffensant llurs robes**. La qual cosa com venie a notícia del rey, era a ell **molt inf[au]sta**, havent a molt greu com li tocaven los castellans **qui ab ell éran entrants**, quasi reputa[n]t allò a no permesa audàcia e rebel·lió; de què lo rey romàs en molt mala contentatió dels de Barcelona.

MARIA DEL MAR BATLLE

L'ortoèpia tradicional i la pronunciació de les <-r> finals, per *Vicent de Melchor*

1. Introducció

Avui dia sembla del tot natural que els parlants de la majoria de dialectes catalans, en la lectura en veu alta, no pronuncïin gairebé cap de les <-r> o les <-rs> finals escrites o, si es prefereix —encara que no és ben bé el mateix—, les /-r/ o les /-rs/ finals subjacents. En realitat, fora del català valencià comú, les /-r(s)/ només són pronuncïades en algunes paraules determinades, amb petites variacions dialectals geogràfiques o socials.¹ Però això no ha estat sempre així. En l'actualitat s'ha esvaït pràctica-

ment del tot una antiga i secular regla de l'ortoèpia catalana tradicional que prescrivia que totes les <-r(s)> finals de mot en poesia —i segurament en qualsevol lectura més aviat formal— s'havien de pronuncïar sempre en dialectes que ja l'havien perduda col·loquialment.²

2. Antoni Febrer i Cardona proposava en 1804 la pronunciació de /-r/ en els discursos i qualificava de «familiar» el seu emmudiment (Jordi GINEBRA, *Llengua, gramàtica i ensenyament en el tombant del segle XVIII al XIX*, «Randa» [1992], p. 70). Algunes restes d'aquesta lectura ortografista han arribat fins avui. Entre persones d'edat avançada escolaritzades en època de la Mancomunitat de Catalunya i no d'una cultura especial se'n poden trobar encara que llegint en veu alta pronuncïen sistemàticament les <-r(s)>. (Tampoc no és inaudita entre aquest grup d'edat la

1. Cf. Daniel RECASENS, *Fonètica descriptiva del català (Assaig de caracterització de la pronúncia del vocalisme i consonantisme del català al segle XX)* (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1991), ps. 334-36.